

Samtidspuls – om hälsobegreppets revitaliserande innebörder

ANNCRISTIN WINROTH är doktorand i etnologi vid institutionen för kultur och medier vid Umeå universitet och hon ingår i, det av Riksbankens Jubileumsfonds finansierade, projektet "Tillit under omprövning. Överlevnad efter våldsbrott, dödsfall och sjukdom". Hennes forskning handlar om hur etnomedicinska perspektiv på hälsa kan användas i analyser av människors berättelser om boteprocesser. Höjden av hälsobringande lycka för henne är skogsturer på islandshästen Gná frá Jórviik.

År 2002 drar mässor om hälsa fler människor än mässor i kyrkan. För tredje gången hålls i slutet av september Nordens största hälsomässa i Sollentuna utanför Stockholm. – Behovet av kunskap om hälsa blir bara större (. . .) Det här är också en upplevelsemässa, och besökarna vågar också pröva nya saker, ny mat, nya behandlingar eller någon ny aktivitet (ur tidningen Ica Buffé oktober 2002).

det undgår väl inte någon. Hälsa har blivit mer än frånvaro av sjukdom – det är inne, rentav på modet, att pröva nya behandlingar och att utveckla egenvård i olika former. Innebörder av hälsa har alltmer fått symbolisera ordets semantiska betydelse — hel, som också betyder lycka. Den har blivit något som vi bör försvara och som vi bör utveckla som sanna goda medborgare. Sökandet efter att bli hel (och lycklig) tycks ha blivit en ny grundbult i det moderna varat oavsett om vi lider av symtom eller inte. Hälsa, skönhet, välbefinnande och lycka framstår som medborgerliga rättigheter som inte finner resonans i en nedmonterad offentlig vårdsektor. Den flumstämpel som så kallade alternativa terapier behäftats med fram till mitten av 1990-talet har ersatts med ett växande intresse hos näringslivet och hos allmänheten. Även kyrkliga sammanhang aviserar arrangemang där hälsosamma behandlingar av olika slag avnjutes till exempel under rubriken "Hälsa – ett samarbete mellan kropp och själ? Det intressanta är bland annat frågeställningens formulering som egentligen nog är ett påstående, en signal om att här är vi (sedan länge) medvetna om att sambandet mellan kropp och själ är betydelsefullt, eller att kropp innebär mer än fysisk kropp. En sådan fråga är omedvetet riktad till de biomedicinska diskurser som under

1900-talet har insocialiserat flera generationers medborgare i föreställningsvärlden att hälsoproblem är relaterade till enbart kroppens fysiologi och inget annat. Medicinska diskurser som relaterar till kroppens fysiska funktioner och systematik allena framstår inte längre som hållbara profetior för att lösa samtidens hälsoproblem.

HÄLSOBETYDELSER – NÅGRA FÖRSLAG

I den här artikeln ska jag diskutera innebörder av nutida artikulationer av hälsa i förhållande till sociala rörelser och som uttryck för en växande medicinsk pluralism. Behovet av att känna på hälsopulsen, genom att dekonstruera hälsobetydelser och söka förståelser för individuella och kollektiva uttryck, är relaterat till mitt pågående avhandlingsarbete som handlar om boteberättande i nutid. Det som speciellt fångat mitt intresse är hur företeelser som alternativa behandlingar både genererar motstånd och/eller lockelse hos olika aktörer och medborgare. Ett annat tema som upplevs delikat att synliggöra är den moderna hälsotrendens pendling mellan att uppfylla behov av trygghet och försvar till att utgöra källor för lustupplevelser och religiös återhämtning.

I ett försök att ta pulsen på allmänna debatter som rör hälsa framträder en mosaikartad bild av det nutida samhället. I snabba slag framträder teman som handlar om ett växande antal gäckande hälsoproblem och sjukskrivningar från ett arbetsliv som benämns stressigt, föränderligt och i konstant brist på tid. Vidare finns diskussioner som illustrerar tilltron till nya läkemedel, till den biogenetiska forskningens förtjänster och den goda framtid som därmed utlovas. Sedan mit-

ten av 1990-talet förekommer allt oftare inslag om så kallade alternativa behandlingar som i sin tur vill visa vägar till ett bättre liv. Genom att mana till individuell kroppskännedom, utökad egenvård, ett långsammare tempo med plats för vila och eftertanke i ett alltför pressat och uppsplittrat vardagsliv, antas nutidsmänniskor öka motståndskraften mot de moderna livsstilarnas bieffekter. Hälsa är sålunda ett plastiskt, rymligt begrepp som samtidigt innehåller en stadigvarande förståelse, trendkänslighet och en förändringspotential. Brist på hälsa anses utgöra hot¹ i det nutida såväl som det dåtida samhället. Det som skiljer är till exempel ohälsans innehåll. I Västerlandet är det i nutid inte bakterier som ska lokaliseras och bekämpas i första hand, utan stress och orsaker till mer diffusa symtom som utmattning och koncentrationssvårigheter. Här vill jag kortfattat diskutera exempel på förändringar av hälsobegreppet i individuella, sociala och kulturella betydelsekontexter.

INDIVIDENS ANSVAR OCH NYA VALMÖJLIGHETER

Ett aktivt förhållningssätt till kropp och hälsa är en viktig del av den nutida identiteten. Det kan handla om att återerövra en tidigare upplevd kropp och identitet som frisk, arbetsför och full av livsprojekt, eller det kan handla om att utveckla en tänkt kropp och identitet som bättre anses kunna matcha ett önskvärt liv. Under perioder i livet då vi upplever att vi "har hälsan" handlar aktiviteterna om förbättring, till exempel genom att söka öka skönheten, konditionen och stresståligheten genom att ändra kostvanor, sömn och motion. Detta förhållningssätt präglas av

mer eller mindre aktiva val. Vi kan välja att låta tanken om en ökad hälsa och skönhet bli till aktiviteter och ingredienser av betydelse för formandet av identitet och livsstil. Vi kan också välja att söka undkomma olika budskap om hälsa, skönhet och det goda livet som förekommer i medier eller i vårdpolitiska kontexter. Vad vi väljer att göra och vad vi väljer att ha tilltro till skiftar mellan personer och mellan våra livsfaser.

Utifrån identitetsaspekten kan en sjukdomsperiod betraktas som ett påtvingat identitetsarbete där det ofta ingår upplevelser av att ha förlorat en tidigare självbild samt skapandet av en delvis ny självförståelse och livshistoria. En rad situationer påtvingar den som blir sjuk att göra omvärderingar av sig själv och sina sociala aktiviteter runt vilket vardagslivet tidigare kretsade. Då någon är sjuk en kortare tid handlar aktiviteterna om att återfå den tidigare hälsan och kunna fortsätta det vardagsliv som pågått innan. När livet upptas av sjukdomar en längre tid blir ohälsans många innebörder en del av vardagen och så småningom förändras också föreställningar om kroppen, identiteten, vardagslivets utformning och meningar med livet. Tankar om att hitta tillbaka till en specifik plattform eller utgångspunkt genom att "återgå till det normala" eller "en vanlig vardag", byts efterhand ut mot tankar om att söka andra plattformar som fungerar i nuet och som leder vidare in i framtiden.

Hälso- och sjukvårdens organisation och praktiker har under senare tid utsatts för stora omstruktureringar. Krav och behov från olika aktörer har förändrats. Den tidigare dominerande vårdideologins visioner, vilka ingick som en del av det svenska folkhemsbygget med satsningar och utbyggnad av en offentlig vård av hög

klass lika tillgänglig för alla, har förbleknat. Kommunerna har i högre utsträckning blivit ansvariga för de mindre statusfyllda omsorgsfrågorna och landstinget för den primärvårdande delen, där den teknikintensiva vården upptar ett allt större utrymme². Den friske såväl som den sjuke blir i allt högre grad själv ansvarig för sin kropp och hälsa och får vänja sig vid roller som kund och kritisk konsument.

I västvärlden ökar antalet hälsoproblem utan diagnos eller tillfredsställande behandling stadigt; ofta karaktäriseras de som välfärdssjukdomar. Mediedebatter om orsaker till växande sjukskrivningstal blossar upp nu och då. Under hösten 2002 och våren 2003 har "ohälsan legat på regeringsbordet" och inväntat diagnos och behandling. Ofta anges arbetslivets stress och omorganiseringar vara orsakerna bakom och arbetsgivarna uppmanas att värna om arbetsmiljön och införa rehabiliteringsprogram. Samtidigt – och som ett svar på dessa nödrop, sker en ökning av en privat vårdsektor där både biomedicinare med utbildning inom komplementär medicin och komplementärmedicinare erbjuder vård med hög grad av individuell anpassning. Dessa nya praktiker vävs långsamt in i allmänna föreställningar, i viss mån i den etablerade vården, och de pockar på legitimitet och utrymme i de regionala vårdpolitiska programmen.

Sedan 1990-talet har det skett en lavinartad ökning av olika behandlingsalternativ som benämns alternativa eller komplementära och som har sina egna förbund och utbildningsvägar. Det går att tala om en tydlig medicinsk pluralism³ i Sverige idag. De flesta praktiker av komplementära⁴ behandlingsmetoder är verksamma mer eller mindre utanför den statligt sanktionerade vårdsektorn. De figurerar

som valmöjligheter med en uppsjö olika metoder som har anknytning till österländsk medicin. Alltfler människor har brukat behandlingsalternativ som akupunktur, naprapati, frigörande andning, homeopati, rosenterapi, qigong i förebyggande eller botande syfte. Denna alternativa del av en hälsomarknad⁵ har föranlett behov av att kartlägga och utvärdera dessa vårdpraktikers potential i efterhand⁶.

Intressant när det gäller förskjutning av hälsobetydelser är att komplementära hälsobudskap påverkar den etablerade vårdens praktiker till att förnya vårdidealen. Att sätta den enskilda människan i centrum för individuellt utformad vård utifrån tanken att varje människa består av kropp, själ och ande är exempel på ett meningsbärande argument som fått ny aktualitet inom den etablerade vården. Betonandet av kroppens självläkande förmåga och skrattets betydelser för hälsa och läkning är andra exempel på revitaliserade hälsobudskap som vunnit terräng de senaste åren (se vidare Ehdin 2001, Näslund 1997).

HÄLSOKULTUR OCH KULTUR SOM GER HÄLSA⁷

Att studera hälsans kulturella dimensioner innebär att undersöka människors tro, tankar, vetande, beteende, förhållnings sätt till fenomen som går att koppla till hälsa. En modern, västerländsk livsstil som kännetecknas av hög prestanda på arbete och fritid förutsätter snabba, effektiva boteritualer men skapar samtidigt paradoxalt nog hälsokulturer som bottnar i hög vårdkonsumtion.

En annan, mer allmän förståelse av sambandet mellan hälsa och kultur utgår från definitionen att kultur är lika med

utövande eller konsumtion av konst, teater, musik och film. Att främja sambandet mellan kultur och hälsa har varit aktuellt som handlingsprogram för vårdpolitiska satsningar. Det kulturella i dessa beskrivningar är dels det finkulturella med innebörden att det är bra för hälsan att gå på teater, opera, konserter och festivaler. Det kan också innebära att utöva kultur i någon mening genom att själv gestalta uttryck i måleri, foto, film, keramik etc. Att producera eller konsumera kultur, anses öka välbefinnandet och livets meningsfullhet. Ett annat argument hävdar att människors kulturbundna naturupplevelser har i särklass stort folkhälsovärde. Enkätundersökningar har genomförts som visar att människor själva i hög grad väljer naturupplevelser som en källa till rekreation, återhämtning och läkande. Det handlar om umgänge med husdjur som katt, hund och häst, promenader och vistelser i skog och mark, arbete i den egna täppan med mera (Norling 2001). I vissa diskussioner ses natur och kultur som motsatser, där den förra med sina essentiella kvaliteter drar det vassaste strået. Eftersom vårt förhållande till natur och naturupplevelser är kulturellt situerade finns ur ett kulturanalytiskt perspektiv ingen reell motsättning mellan natur och kultur som meningsskapande arena för det som anses vara hälsofrämjande aktiviteter.

Förutom debatter om sjukskrivningstal eller den i singularform "växande ohälsan" är hälsofrågor med moraliska innebörder centrala i många sammanhang. På konferenser och mässor, i tidningar och andra medier, kan vi välja och vraka mellan bidrag från analyser och debatter, vilka kan betraktas som artikulationer för pågående förhandlingar att definiera vad hälsa och ett hälsosamt liv anses vara. Nu är ju dis-

kussioner om hälsa inte speciellt nytt, men begreppet laddas ständigt om i nya betydelser genom att relateras till andra centrala värden i livet. Kropp och hälsa, åldrande och hälsa, mat och hälsa, risk och hälsa, kultur och hälsa utgör former av pågående samtal⁸ i både de vardagliga rummen och i de mer officiella rummen på skolor och arbetsplatser.

En stor del av medieutbudet handlar om dessa teman med kopplingar till skönhet och ett gott och eftersträvanvärt liv. Navet är förhållandet till kroppen, som är något människor uppmanas att aktivt förhålla sig till oavsett om de upplever sig friska eller lever med kännbara symtom av något slag. Det handlar ofta om vilken mat, vilken livsstil, vilka kurer och behandlingar som verkar i en för livsdugligheten främjande riktning. Teman känns igen, men de produkter, kurer, eller perspektiv som står i fokus skiftar, liksom den genre de presenteras i. Hälsodebatter, olika slags rådgivning och hälsoprodukter figurerar också i nya uttrycksformer på en växande Internetmarknad och blir tillgängliga för allt fler uppkopplade hushåll.

Hälsouppllysning som politiskt tema och strategi har varit centralt sedan 1930-talets folkhälsoarbete. Att utarbeta och politiskt befästa hälsoprogram, sprida och ta del av hälsorådgivning är sedan dess en samhällelig uppgift tillika en medborgerlig rättighet och har format flera generationers förståelse och tänkande kring hälsa. I denna insocialisering ingår bland annat idéerna om att vår kropp och livsstil är en individuell och en kollektiv angelägenhet, att kroppen både är ett subjekt för våra egna upplevelser och ett objekt för andras blickar och utlåtanden. I behandlingsrummen inom den etablerade vården har vi lärt oss ett förhållningssätt till ett

biomedicinskt vetande om kroppens konstitution. I medierna förekommer ofta skrämselfskott i form av larmrapporter om det allra senaste som är vanskligt att äta eller göra alternativt inte göra.

Vad jag vill påpeka är att hälsobudskap är en del av vardagen, vilka manar oss att stanna upp och reagera. De är något att ta ställning för, att förkasta eller integrera i tankar, attityder, vanor eller handlingar. I vårt förhållningssätt till hälsa ingår ofta en tredje part, någon eller något som talar om för oss vad som anses vara bra ur hälsosynpunkt. I vardagliga beskrivningar av hälsotillstånd vävs en biomedicinsk och psykologisk terminologi samman med andra mer allmänna eller personligt utformade tolkningar av ohälsans orsaker och förlopp. En förnyelse av olika typer av egenvård har genererat en hälsorelaterad terminologi med begrepp som energier, blockering, utrensning, att vara i balans, helande med mera. Dessa benämningar figurerar allt mer i det tal och de texter som omger kropp och åsyftar fler kroppsliga dimensioner genom hänvisningar till kroppens inneboende intelligens, självläkande förmåga och energimässiga uppbyggnad. Kroppen betraktas som en energimässig helhet bestående av kropp, själ och ande. Hälsoproblem tolkas som obalanser i flödet av energier som genomsyrar, omger och förbinder kroppen med andra kroppar (se vidare t.ex. Ehdin 2001 eller Laskow 1999). Att lära sig avkoppling eller meditation och sätta (krav)ribban lägre genom att oftare säga nej och istället unna sig kvalitativ tid för njutning enskilt eller i gott sällskap, visar på en hälsomedveten modern livsstil. Ett exempel på hur en hälsotrend diskuteras i ett nytt sammanhang är tidningen *Buffé Balans*, en avknoppning till mattidningen *Ica Buffé* (se sidan 39). Framsidan utgörs av en bild av

Kicki, en kvinna mitt i livet som bär en svart t-shirt med texten "miss LYCKAD STHML 2002. I artikeln som ingår i avsnittet "De nya rebellerna: Del 1. Lägerribban så lågt som möjligt" beskrivs hur Kicki avsagt sig ett krävande chefsjobb för att få mer balans i tillvaron. Hon säger sig ha gjort upp med fröken duktig inom sig och lärt sig säga nej. De nya rebellerna ifrågasätter ekorrhjulet och söker alternativa vägar för att behålla glädje, stolthet och lust skriver artikelförfattarna. (*Buffé Balans* nr 1, sid. 27–29). Kraven på att omsorgsfullt vårda sin hälsa kan dock utgöra en ny källa till frustration och stress.

Hälsobudskap, oavsett avsändare, kan paradoxalt nog utgöra ytterligare en belastning i den moderna människans upplevelser av stress, tidsbrist och otillräcklighet. Det alternativa hälsobudskapet, om vägar till en rikare liv, kan så att säga leda till alternativ stress.

HÄLSORÖRELSER OCH MEDICINSK PLURALISM

Hur hänger ett ökat intresse för hälsofrågor och ett återuppväckt intresse för örter och huskurer samman med en växande medicinsk pluralism? Hur hänger idealet om den förändringsbenägna människan, det ökade individuella ansvaret och valfriheten, samman med en allt vidare marknad?

Studier som genomförts i samhällen som kontinuerligt haft varierande grad av en pluralistisk botetradition, kan ge infallsvinklar på studier av den kulturella komplexiteten i nutida medicinska verksamheter i västvärlden. I och med ett ökat intresse för hälsofrågor hos gemene man, uttryckt i egenvård och praktiserande av en österländsk behandlingstradition får

den inhemska folkliga medicinen baserat på örter och huskurer en förnyad aktualitet. En medicinsk pluralism tenderar att öka i hela världen (Hess 1995: 194). Begreppet pluralism fungerar bra som modell för att synliggöra olika praktikers förekomster även om termen också har kritiserats för att den döljer de maktförhållanden och de system av kolonialt förtryck som omgett utbredningen av västerländsk medicin (ibid 1995:194). Antropologen David Hess som diskuterar fältet etnoscience i en multikulturell värld har intresserat sig för hur inhemska kunskapsfält (etnomedicin, etnobotanik, etnofarmakologi, etnopsykiatri m.fl.) har marginaliserats av det västerländska vetenskapsparadigmet utifrån maktanspråk och behov av tolkningsföreträde (ibid 1995:187). Hess föredrar benämningen "other ways of knowing and doing" och påpekar vidare att utbredningen av icke-västerländska terapier i västvärlden kan betraktas som en bumerangliknande återkolonialism i och med att miljontals vita medelklass medborgare ängar sig åt att experimentera med dessa nya terapiformer (ibid 1995: 196).

Denna process går att hänföra till resonemang i Anthony Giddens teori om utsträckning i det globala och en förtätning av de privata rummen och sociologen Alberto Meluccis analys av sociala rörelser som en kraft som binder samman individuella och kollektiva uttryck och som skapar nya subrum i samhället. För att kunna förstå de förändringar som sker i det moderna förhållningssättet kring hälsa utgår jag från att en del av nytänkandet inom hälsa bottnar i en sorts "hälsorörelse", en form av ny social rörelse som Melucci diskuterar i teorier om globala, sociala rörelser (1991). Ett icke-institutionellt nytänkande på hälsans område på-

*Hälsans år 2002 på Ica manifesterades bland annat i utgivningen av tidningen Buffé Balans som syftade till att "fokusera på ökat välbefinnande; balans i livet med en stor portion njutning". Kikki Westerståhl utgör exempel på de nya rebellerna – de som lärt sig säga nej till uppgifter i syfte att hitta balans mellan arbete, familj och fritid.
Foto: Ulf Huett Nilsson.*

verkar våra uppfattningar och förhållningssätt till hälsa och bot och utgör en sorts frontlinje för vad som är på gång inom det moderna samhället. Även om jag har en viss tveksamhet kring att hälsobegreppets förändrade betydelser enbart kan hänföras till social rörelse finns det

tillräckligt många överensstämmande kriterier. Nya sociala rörelser betecknas vanligen som "gräsrotsrörelser" som betraktar samhällslivet "underifrån". Vidare definieras de som "temporärt sammansatta handlingsystem" som verkar på ett informellt plan utanför institutionerna. Dessa

har sin bas i vardagsliv och individuell erfarenhet och drar ofta till sig olika former av missnöje och marginalisering (ibid 1991:27).

Att dessa rörelser skiljer sig åt från äldre tiders sociala rörelser (när det gäller hälsa – till exempel folkhälsorörelser vid sekelskiftet) hör, enligt Melucci, samman med att de är aktörer i ett nytt samhälle. De nutida sociala rörelserna är i princip detsamma som förändring och bör "förstås som ett begrepp som betecknar en mångfald av rörelsefenomen i det komplexa samhället" (ibid 1991:10). Social rörelse definieras som ett handlingsystem som inbegriper tre aspekter. Det först är solidaritet, en känsla av ett vi skapas, även om det är av tillfällig karaktär. Det andra är att en social rörelse alltid står i relation till social konflikt – den befinner sig på ett handlingsfält och strider om materiella och kulturella värden. Det tredje kriteriet är att den utmanar och överskrider gränser för de sociala system inom vilka de agerar, vilket innebär att den producerar social förändring. Det första kriteriet är till exempel den solidaritet som finns i mer eller mindre bestående patientgrupper som delar liknande upplevelser och eller kämpar för att få genom vissa önskemål. När det gäller social konflikt är patientens önskemål om behandling och det reella utbudet ett exempel. Ett annat exempel gäller villkoren för komplementära terapier och vilka behandlingsmetoder som accepteras som vetenskapligt beprövade och får legitimitet för en större målgrupp. Den sociala förändringen består bland annat i att komplementära hälsobudskap uppmärksammar behoven av att se människor som en helhet vilket, som tidigare nämnts, färgar av sig på diskussioner inom den etablerade vården.

Melucci påpekar vidare vikten av att

skilja mellan sociala rörelser som ett analytiskt begrepp från empiriska fenomen som till exempel miljörörelse eller kvinnorörelse (ibid 1991:11). Denna aspekt stärker min tes att förändringar på hälsans område går att hänföra till denna typ av social rörelse just genom att det saknas ett bestämt empiriskt rörelsefenomen. Däremot finns det en mångfald av rörelser på något som kan benämnas som hälsans marknad. Dessa rörelser kan uttryckas i utbredning av alternativa behandlingar eller i en omprövning av grundvalar för etablerad vård.⁹ I dekonstruktionen av en social rörelse återfinns ofta diakrona element, tankegodis som är en sorts historiska lämningar från tidigare kollektiva manifestationer. Denna aspekt tycker jag är viktig för att förstå revitaliseringen av hälsans innebörder. Inom alternativa behandlingsmetoder förekommer ofta ett tal som hänvisar till historisk kunskap eller sanningar som sträcker sig långt tillbaka i tiden.

En av poängerna med Melucci teori är just argumenten att kraften i de sociala rörelserna består i att de belyser de rådande hegemoniernas brister samtidigt som de initierar andra perspektiv, genom att utgöra alternativa betraktelsesätt med potentiella lösningar på problem. Om dessa sedan utmynnar i reella lösningar med politisk legitimitet "beror av samhällets förmåga att omvandla de frågor som den kollektiva handlingen väcker till förankrade beslut och institutionella förändringar av politiskt slag" (ibid 1991:70). Här går det att relatera till ett antagande om att bärande delar i hälsorörelsernas innehåll, såsom behovet av en helhetssyn på kropp och själ, sprider sig till vårdens institutioner om mottaglighet finns. Tal om att "återinföra själ och ande i vården" och att anställa "skrattande clown" på

barncanceravdelningar kan ur detta perspektiv analyseras som tankegodis från en löst sammansatt hälsorörelse som påverkar uppfattningar om vårdens ideologiska grunder och utformning (jfr *Vårdfacket* 4/1997, 9/1998).

Ett annat av Meluccis bärande perspektiv som jag tagit fasta på handlar om den självreflexiva hållning och den påtagliga individualiseringsprocess som utmärker nutiden. Jag ansluter mig till tesen att denna är en kraft som kopplar ihop en allmänt höjd medvetandenivå med egna livserfarenheter och omvandlar dessa till ett personligt ansvar i kombination med ökade krav på samhället. Vidare ser jag det som att interaktionen mellan individen, (den som reflekterar över sin hälsa och livsstil utifrån ny kunskap och som ställer nya krav) massmedia och expertsystemen utgör ett ständigt pågående flöde av tankeutbyte som balanserar mellan att betona individens ansvar eller strukturens behov av förändring. Detta förhållningssätt anses känneteckna det postmoderna varat och uttrycks parallellt i andra sociala rörelser och motståndsytringar som betonar omsorgen om ekologiska och humanistiska värden. Protester mot bristande djurhållning, plågsamma djurförsök, barnarbete, prostitution, livsmedelsproduktion, handel med organ och kroppsdelar är exempel på andra områden som utlöser olika former av medborgerligt motstånd.

De sociala rörelserna kollektiva kraft diskuteras också av Anthony Giddens i *Modernitetens följder* (1996). Giddens tar upp tre äldre typer av social rörelse (demokrati-, freds- och arbetarrörelse och låter den fjärde – ekologiska rörelser stå för motkulturer som ”slås på den människoskapande arenan”. Giddens menar också att de sociala rörelserna har betydelser för

utformningen av framtiden genom att de erbjuder glimtar av möjliga alternativ och att de samtidigt är med och driver på förändring i syfte att realisera dessa (ibid 1996:151).

Giddens argumenterar främst för att undersöka modernitetens natur som han hävdar helt skiljer sig från tidigare samhällsordningar. Han talar om en diskontinuerlig natur som ett karaktäristikum för moderniteten som sådan och vill med det förmedla ett perspektiv som visar på att nutiden är en möjlig brytningstid inför en kommande period av postmodernitet som kommer att få en helt annan betydelse för våra föreställningar och uppfattningar om omvärlden (ibid 1996:16). Vad han vill peka på är att det sociala evolutionistiska tolkningsföreträdet haft ett långvarigt inflytande som nu nått en vändpunkt. Detta perspektiv har bidragit till att dölja modernitetens andra natur som varit just diskontinuerlig. De omvandlingar som nämnts har både med utsträckning (extensionality) i det globala rummet att göra såväl som en förtätning (intensity), ett ökad inflytande i vårt privata, intima livssammanhang. Exempel på det förra är operationer på distans eller utbredning av österländska behandlingsmetoder. Det sist nämnda kan exemplifieras med nya egenvårdsdiskurser för hemmabruk eller IVF behandlingars konsekvenser för barnlösa pars självförståelse och vardagsliv (Lundin & Åkesson 1996:23ff). Förutom förändringens räckvidd pekar Giddens på förändringstakten som en brytpunkt som skiljer modernitet från tidigare samhällsordningar och som framför allt är märkbar inom teknologin (Giddens 1996:17). I diskontinuiteternas kölvatten uppstår en mängd paradoxer. Inom medicinen görs tekniska landvinningar som anses förbättra vårdens kvaliteter samti-

digt som de grundläggande behoven av tid för samtal, personlig kontakt och lindrande behandlingar under vårdbesök inte alltid uppfylls.

En löst sammansatt social rörelse med tankegods från olika medicinska diskurser antas sålunda utmana hegemonier i västerländsk medicin som en sorts ickevåldsmanifesterad återkolonialism. Under denna interaktion utvecklas föreställningar och omdömen om kropp, hälsa och bot som speglar samtida hälsodebatt och praktiker i både en etablerad och en alternativ vårdsektor. Hälsans innebörder tycks omfatta ett större spektrum med många föreställningar laddade med hotbilder och andra med ett hoppingivande utopiskt tankegods. Å ena sidan inryms föreställningar om att förebyggande hälsovård i olika former är angeläget för att öka människors livskvalité, handlingsutrymmen och självförverkligande. Å andra sidan ökar antalet stressrelaterade och så kallade diffusa symtom som hängs ut som hotfulla symboler när den etablerade vårdens praktiker inte alltid har matchande bot och behandling.

Avslutningsvis ämnar jag diskutera en reklambild som får exemplifiera kulturella processer av gränsöverskridande menings-tilldelning. Det är svårt att veta när "det annorlunda" blivit integrerat som kulturellt allmångods. Reklammakarnas trendiga känslspröt kan ge vissa antydningar om att så är fallet.

VALET AV DEN FAGRA KVINNAN SOM
VÄVER – EN HÄLSOTRENDIG KAMPANJ
MED MULTIKULTIANSATS

När tidigare obekanta fenomen införlivas i ett allmänt medvetande blir de så småningom disponibla att använda som kul-

turbundna symboler i vardagliga samtal, film och reklam med mera. Ett exempel på att det tidigare annorlunda och alternativa blivit alltmer självklart vida utöver de praktiker där de utövas, är en reklambild som Skandia Liv har gjort för att slå ett slag för pensionssparande med garanti istället för placeringar i aktier och fonder (se sidan 43). Bilden föreställer en ung svart kvinna i grönt militärinspirerat ungdomsmode som intagit en qigong-pose på en grön gräsmatta. Den övre texten lyder: "Prova 'den fagra kvinnan väver' när du vill lindra börsstressen". Den nedre texten är placerad vid hennes högra fot och lyder: "Du kan även prova Sveriges skönaste sparform". Sedan följer text om motivet att välja just Skandia och avslutas med en Internet adress och uppmaningen att "kopp-la av", undertecknat "Skandia Liv Sveriges skönaste sparform".

Vad kan man läsa ut av detta exempel? Den unga kvinnan ser ut att ha intagit en försvarsställning gentemot något fientligt eller oroväckande, i det här fallet kanske en fallande börskurva. Å andra sidan lyder budskapet att hon nu när hon har valt det alternativ som framstår som det säkraste valet, får tid över att ägna sig åt sig själv och övningar som ökar välbefinnandet. I den övre texten använder reklammakarna en pose som främst är känd av de initierade i österländska kroppsterapier. Även om inte alla människor har provat qigong och vet vilka kroppsrörelser som där ingår, går det med hjälp av bilden att associera till det allmänna nytänkande inom hälsans område som tidigare diskuterats.

Jag vill hävda att annonsen är ett tydligt exempel på hur en alternativ kroppsförståelse integrerats i allmänna föreställningar och därmed även blivit tillgänglig för att användas i olika sammanhang som inte direkt har med hälsa och välbefin-

"Prova 'den fagra kvinnan väver' när du vill lindra börsstressen", med innebörden – mer tid över till det goda livet när du gör de rätta valen. Exempel på hur en alternativdiskurs används i reklam. Skandia Livs trendiga kampanj för sitt pensionssparande med garanti. (Västerbottens-Kuriren 18 september 2001.)

nande att göra. Metoder som qigong, thai chi, och yoga kopplas ihop med stresslindring och betraktas som revitaliserande strategier som den enskilde kan använda vid behov. Orden koppla av, skön, balans

och växer är vanliga i alternativdiskurser om hälsa och bot där skönhet, personlig utveckling antas ske genom att man drar ned på en stressig livsstil och bejaktar handlingar som främjar livslust med mera.

Här sker en ömsesidig förstärkning, där strategier för att uppnå ekonomisk trygghet kopplas samman med en modern, sund och medveten livsstil. Omvänt kopplas hälsa samman med ekonomisk tillväxt och ekonomisk trygghet.

Det till synes enkla greppet i reklamen bär således på djupare kulturella innebörder eftersom hälsa, ungdom, kroppslig kontroll och ekonomisk tillväxt och trygghet toppar tio-i-topplistan för ett gott och eftersträvansvärt liv. Med andra ord är annonsen ett uttryck för vår tids idéer om att samtidigt lyckas ökar för dem som lär sig att kontrollera tillväxtkurvor i kropp, hälsa och ekonomi.

NOTER

- ¹ Artikeln "Ohälsan största hotet mot tillväxt" publicerat i *Västerbottens-Kuriren* den 16 april år 2002 representerar en vanlig hälsodebatt. Det växande antalet långtidssjukskrivna antas kunna fördärva den tillväxt som annars kännetecknats av ökad sysselsättning. I denna typ av debatt är det de samhällsekonomiska förlusterna som står i centrum. I den aktuella artikeln sägs det att ohälsa är det största hotet mot tillväxt och välfärd och att regeringen nu har satt dessa frågor högst på dagordningen.
- ² Om förändringar inom vården, se vidare i Andersson-Skog & Strömberg, 2001. *Från en öm hand till kall elektronik? Om industrisamballets vårdarbete under 1900-talet.*
- ³ Begreppet medicinsk pluralism användes först av antropologer i fältarbete i utomeuropeiska länder, t.ex. Indien, där biomedicinska institutioner delar utrymmet med ayurvedisk medicin. Se vidare Cant & Sharma (1999).
- ⁴ Begreppet alternativmedicin betecknar behandlingsmetoder som inte bygger på biomedicinsk kunskap. På senare tid används också begreppet komplementärmedicin. Både alternativ och komplementär syftar till att påvisa den sociala organiseringen av vissa metoder och har inte en fast innebörd.

- ⁵ Med begreppet *hälsans marknad/hälsomarknad* avses de produkter och praktiker som saluförs privat eller offentligt med uttalat hälsoinnehåll. Marknadsmetaforen används för att tydliggöra vårdbrukarens perspektiv.
- ⁶ I flera landsting pågår utvärderingsarbeten av den alternativa marknaden i syfte att integrera vissa praktiker i det etablerade vårdutbudet (se t.ex. DN-artikeln "Alternativ vård i ropet" eller rapporten "Stockholmare och den komplementära medicinen" (2000) Eklöf (red.).
- ⁷ Jag utgår från Ronströms analys (1994) av Hannerz' teori om *kultur som organisering av mening* (1992) som illustrerar hur vissa teman under en viss tid växer till laddade samtal/asymmetrier i det kulturella flödet. Kropp och hälsa kan ur detta perspektiv betraktas som uppstickande asymmetrier som laddas om med nya betydelser på ett mer påtagligt sätt i slutet av förra och i början av det nya seklet.
- ⁸ Med begreppet samtal förstår jag en förhandling om olika tolkningar och normer som är aktuella för ett visst fält. Magnus Öhlander (1996) använder begreppet röster i offentligheten som ett samlingsnamn för aktörerna i ett pågående samtal.
- ⁹ Ett exempel är den nybildade Hälsörörelsen som är benämningen på en ideell, partipolitiskt och religiöst obunden förening. Denna har som syfte att arbeta för konsumenternas rätt till egenvård genom att kämpa för ändringar i EU-direktiven gällande klassificeringen av örter, mineraler och kosttillskott. Den 15 juni 2003 genomfördes den första manifestationen med en stor demonstration i Stockholm (*2000-talets Vetenskap* 2/2003).

REFERENSER

Artiklar och småtryck:

- 2000-talets Vetenskap*. Tidningen som talar . . . när andra tiger. Nr 2/2003. "Hälsörörelsen tar kamp mot EU-direktiven." Av Maria Olsson. *Dagens Nyheter* 22/3 2000. "Alternativ vård i ropet" Av Annika Folcker
Ica Buffé oktober 2002
Ica Buffé Balans nr 1 2002. "Kicki lägger ribban så lågt som möjligt" av Annika Ortmark Lind.
Vårdfacket nr 4 1997. "Katie drömmer om ett Cari-

- tas-vaccin för trötta. Vi måste återinföra själ och ande i vården.”
- Värdfacket nr 9 1998. ”Humorn går genom historien.” Av Carina Roxström
- Värdfacket nr 9 1998. ”Släpp in skrattet i omvårdnaden.”
- Vårt Län Journalen, nr 6 1997. ”Det läkande skrattet.” Av Jarl Alfredsson.

Västerbottens-Kuriren:

- 26/2 2000. ”Kraftsamling mot stress. Socialförsäkringsminister Ingela Thalén lovar konkreta förslag från regeringen.”
- 29/2 2000. ”Arbetet ger psykisk ohälsa. Anställda ofta stressade och utbrända – utvecklingen katastrofal enligt forskare”.
- 13/6 2000. ”En mindre politiserad sjukvård. Vården bättre med alternativa producenter och om landstingets monopol upphör” av Lars Jacobsson.
- 16/6 2000. ”Unga deprimerade utan hjälp. Sjukvården klarar ofta inte av att tolka symtomen på depression hos ungdomar.”
- 9/12 2000. ”Samlat grepp om ohälsa i arbetslivet.”
- 22/3 2001. ”Ökad ohälsa efter sparkrav. Var åttonde i arbetsför ålder sjukskriven eller förtidspensionerad.”
- 18/9 2001. Skandia. Reklamannons.
- 16/4 2002. ”Ohälsan största hotet mot tillväxt.”
- 29/4 2003. Under rubriken Nöjen: ”På G i Umeå Stadsförsamling”.

Litteratur

- Andersson-Skog, Lena & Strömberg, Helén (red.), 2001. *Från en öm hand till kall elektronik? Om industrisamhällets vårdarbete under 1900-talet*. Umeå universitet: Institutionen för ekonomisk historia.
- Cant Sarah & Sharma, Ursula, 1999. *A New Medical Pluralism? Alternative Medicine, Doctors, Patients and the State*. London: USL press.
- Giddens, Anthony, 1996. *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur.
- Ehdin, Susanna, 2001. *Den självläkande människan*. Stockholm: Forum.
- Hannerz, Ulf, 1992. *Cultural Complexity. Studies in the Social Organization of Meaning*. Lund: Liber.
- Hess, David, 1995. *Science & Technology in a Multicultural World. The Cultural Politics of Facts & Artifacts*. Colombia: University Press.

- Laskow, Leonard, 1999. *Healing med kärlek*. Orsa: Energica förlag.
- Lundin, Susanne & Åkesson, Lynn, 1996. *Kroppens tid. Om samspelet mellan kropp, identitet och samhälle*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Melucci, Alberto, 1991. *Nomader i nuet. Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle*. Göteborg: Daidalos.
- Norling, Ingemar, 2001. *Naturens och trädgårdens betydelse för hälsa och livskvalitet*. Göteborg: Göteborgs botaniska trädgård.
- Näslund, Görel, Kristina, 1997. *Att skratta och må bra*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ronström, Owe, 1994. ”Kulturell komplexitet och komplexa kulturer.” I: *Kulturella Perspektiv* 1:1994.
- Öhlander, Magnus, 1996. *Skör verklighet. En etnologisk studie av demensvård i gruppboende*. Stockholm: Institutet för folklivsforskning.

SUMMARY

*The Pulse of our Time
– the Revitalising Meanings of the Health Concept*

Contemporary notions of health are discussed in relation to social movements and as an expression of a growing medical pluralism. In the attempt to take the pulse of general debates on health, a tessellated picture of today's society appears. In rapid succession, themes about a growing number of elusive health problems and sick-listings appear from a working life that is termed stressful, fickle, and constantly lacking in time. Further, there are discussions that illustrate the confidence in new pharmaceuticals, in the benefits of biogenetic research, and the good future that is promised by them. Since the middle of the 1990s there are increasingly features on so called alternative treatments, which in their turn claim to show the way to a better life. By calling for individual body awareness, extended self-treatment, a calmer pace and the need for rest and reflection in a much too pressured and splintered daily life, modern man hopes to increase resistance to the side-effects of modern life styles. Hence, health is a plastic, spacious concept that holds a consistent understanding as well as a sensitivity to trends and potential for change. Lack of health is considered a threat in the present – day as well as in past societies.

Övers. Suzanne Mason